

Biyografik Bilgi ve Şiir Eleştirisi Açısından “Çehâr Makâle”

Yrd.Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG*

Özet Asıl adı *Mecma‘u‘n-Nevâdir* olan ve *Çehâr Makâle* ismiyle bilinen eser, *Nizâmî-i ‘Arûzî* (ö.H.552/M.1157)’ye aittir. Çehâr Makâle’nin ikinci bölümü, Fars edebiyatında kaleme alınan ilk tezkiredir. XV. yüzyıl Herat Tezkirecilerinin de değındiğı gibi Çehar Makâle, yazılan tezkirelere birçok açıdan model olmuştur. Makalede bu tezkirenin hem biyografik bilgi açısından, hem de şiir eleştirisi açısından çözümlemesi yapılmıştır. Eser, bir taraftan XII. yüzyıl Türk saray hayatı hakkında bilgi vermesi, diğer taraftan eleştirisi terminolojisi ve tezkirecilik geleneğı açısından büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çehâr Makâle, XII. Yüzyıl Türk Saray Hayatı, Biyografik Bilgi, Şiir Eleştirisi.

Giriş

Asıl adı *Mecma‘u‘n-Nevâdir* olan *Çehâr Makâle*’nin müellifi *Nizâmî-i ‘Arûzî* (ö.H.552/M.1157)’dir. *Arûzî*, *Çehâr Makâle* adlı eserinde kısa bir önsözden sonra sırasıyla *kâtiplik*, *şâirlik*, *müneccimlik* ve *tıp meslekleri* hakkında bilgi verir. Eserin her bölümü bir girişle başlar ve girişlerden sonra bu mesleklerle ilgili genel bilgiler yer alır. Ardından bahsi geçen bu mesleklerin en seçkin ve tanınmış mensuplarıyla ya da bizzat bu mesleklerin kendileriyle ilgili hikâyeler anlatılır. Eserde anlatılan hikâyelerin sayısı kırkı bulmaktadır. Eserin en eski nüshası Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nde olmak üzere toplam yirmi sekiz nüshası vardır (Şafak 1993:248).

Müellif önsözde *Çehâr Makâle*’yi Gurlular’dan Ebu’l-Hasan Hüsâmeddin adlı bir şehzâde için yazdığını belirttikten sonra varlık hakkında bilgi verir ve mevcudatı (varlığı) iki bölüme ayırır:

- 1.Varlığı başkasına bağılı olmayan (Allâh),
- 2.Varlığı başkasına bağılı olanlar (yaratılanlar).

---

* *Fatih Üniversitesi / İSTANBUL*
ycetindag@fatih.edu.tr

Eserin *birinci bölümünde kâtiplik ve özellikleri hakkında bilgi verilir. Başta İskâfî ve İsmail b. Abbâd er-Râzî gibi ünlü kâtipler olmak üzere, kâtiplerin başlarından geçen hikâyeler anlatılır. Üçüncü bölümde Bîrûnî'nin "Kitâbu't-Tefhîm fî Evâ'il-i Sînâ'ati't-Tencîm" adlı eserinden faydalanan Arûzî, astroloji ilmi hakkında bilgi verir. Dördüncü bölümde tıp ilminin tarifinden sonra tabiplerin özellikleri hakkında bilgi verilir. Ayrıca İbn Sînâ'nın bir aşk hastasını elini nabzına koymak suretiyle nasıl iyileştirdiği, vb. hikâyeler anlatılır.*

Eserin *ikinci bölümü, yani Makâle-i Devvom bölümü ise şairlik ve şiirle ilgilidir ve bu makalenin de konusunu oluşturmaktadır. Bu bölümün girişi çok kısa, ancak dili oldukça ağırdır. Arûzî, "Der-mâhiyyet-i 'ilm-i şi'r ve salâhiyyet-i şâ'ir" ismini verdiği bu kısa girişte, şiir ve şaire ait bazı düşüncelerini dile getirir. Yazara göre şairlik sanatı hayallerin belli bir intizam içinde düzenlenmesini sağlar. Bu anlamda şairler, küçük şeyleri büyük, büyük şeyleri küçük, çirkinini güzel, güzeli ise çirkin gösterebilir: "Şâ'irî sanâ'atî est ki şâ'ir bedân sanâ'at ittisâk-ı mukaddimât-ı mevhome kuned ve ilti'âm-ı kıyâsât-ı müntice ber-ân vech ki ma'nî-i hord râ bozorg gerdând ve ma'nî-i bozorg râ hord ve nîkû râ der-hil'at-i zîşt bâz nuyâmed ve zîşt râ der-sûret-i nîkû cilve kuned..."(Arûzî 1927:35)*

Eserde bu kısa girişten sonra "hikâyet"ler başlar. Bu bölümde toplam on hikâyeye yer verilir. Ayrıca birinci hikâyeden sonra bir de "Fasl" bölümü vardır. Bu hikâyelerde bahsi geçen on sultan ve onların döneminde yaşayan şairler sırasıyla şöyledir:

Birinci hikâyede, Horasan Emîri Ahmed b. Abdullâh-ı Hücestânî ile onun devrinde yaşayan Hanzale-i Bâdgîsî. İkinci hikâyede, Samanoğulları sultanı Nasr bin Ahmed ile onun devrinde yaşayan Rûdekî. Üçüncü hikâyede, Gazneli Sultan Yeminü'd-Devle Mahmûd'la kölesi ve yakın arkadaşı Ayâz ve onların zamanında yaşayan Unsûrî. Dördüncü hikâyede, Emîr Ebû'l-Muzaffer-i Çeğânî ile onun zamanında yaşayan Ferruhî-i Sîstânî. Beşinci hikâyede, Sultan Sancar bin Melikşâh, Mu'izzî ve yazarın kendisi. Altıncı hikâyede, Sultan Toğânşâh bin Alparslan ile onun zamanında yaşayan şairlerden Emîr Abdullâh-ı Karşî, Ebû Bekr-i Azrâkî ve Hakîkî. Yedinci hikâyede, Sultan İbrahim, oğulları Sultan Mesud ve Seyfû'd-Devle Emîr Mahmûd ile onun zamanında yaşayan şairlerden Sa'd-i Selmân. Sekizinci hikâyede, Sultân Hızr bin İbrâhîm ile onun zamanında yaşayan şairlerden Reşîdî ve Emîr 'Am'ak. Dokuzuncu hikâyede, ise Şâhnâme yazarı üstâd Ebu'l-Kâsım Firdevsî'nin eseri, eserin yazılışı ve hayat hikâyesi. Onuncu hikâyede, ise Emîr 'Amîd Safiyüddîn ile üç Ni-

zâmî hakkında bilgi verilir. Yazar bu son bölümde özellikle de kendi şairliğini anlatır. Bu bölümde Nizâmî-i Münîrî, Nizâmî-i Esîrî ve şairin kendisi Nizâmî-i Arûzî olmak üzere üç büyük Nizâmî'den bahsedilir.

Çehâr Makâle'nin Dikkat Çeken Bazı Özellikleri

Bilindiği gibi Çehâr Makâle'nin ikinci bölümü, Fars edebiyatının ilk tezkiresidir. Bu bölüm toplam on hikâyeden oluşmakta ve şairlerle beraber -hatta şairlerden fazla- hükümdarlar ve dönemleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Tezkirenin teknik ve muhteva özelliklerine geçmeden önce birkaç hususa dikkat çekmek istiyoruz:

1. Herşeyden evvel söylemek gerekir ki Çehâr Makâle, Fars edebiyatının bilinen ilk tezkiresidir ve meçhul bir döneme ışık tutmaktadır. Bu dönem XII. yüzyıl İran ve Orta Asyası'dır. Özellikle de bu yüzyılda hüküm süren Selçuklu hükümdarları ve onların etrafında oluşan kültür çevresini aydınlatması, eserin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Bunda Arûzî'nin 45 yıl Gûr hükümdarlarına hizmet etmesinin ve Mu'izzî sayesinde Sultân Sancar'a yaklaşmasının önemi büyüktür. Ancak eserde Nizâmî-i Arûzî'nin bizzat yaşadığı olaylar hakkında verdiği bilgiler de dahil olmak üzere bazı yanlışlıklar göze çarpar (Masse 1976: 328).

2. Tezkirede XII. yüzyıl şâir, hükümdar ve devlet adamları anlatılırken; Türk saray hayatına, hakanların sanat ve edebiyata yaklaşımlarına ve şair-devlet adamı ilişkilerine dair ipuçları da verilmiştir. Arûzî'nin anlattıklarından anlaşıldığı kadarıyla dönemin Türk sarayları, şâir ve sanatçıların barındığı, iltifat gördüğü en önemli mekânlardır ve şairler, hükümdar meclislerinin en vazgeçilmez unsurlarıdır. Ayrıca bu saraylarda şiir ve şairliğin kurumsallaştığı ve şair sayısı yüksek rakamlara ulaştığı için şairleri temsilen bir baş şair seçildiği görülmektedir. Dolayısıyla memleketin çeşitli yerlerinden kendine güvenen şairler bu saraylara akın etmiş ve saray bir okul gibi iş görmüştür. Mesela Gazneli Mahmud'un sarayındaki dört yüz şairin Unsûrî tarafından temsil edilmesi, vb.

3. Bu tezkireden anlaşıldığına göre Türk hakanlarının şairlere iltifatları hayallere durgunluk verecek seviyelere ulaşmış ve bu rivayetler sonraki tezkireciler tarafından da ballandıra ballandıra anlatılmıştır. Mesela Gazneli Mahmud'un Firdevsî'ye vaadi, Toğansah'ın Azrakî'nin ağzını üç kez mücevherle doldurması, vb.

4. Arûzî'nin bu kısa tezkiresinde kendi yaşamına ait ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Ayrıca onun hükümdarlara hizmet etmesi ve çağı-

nın önde gelen şairlerinden birisi olması birçok şairle de bizzat görüşmesine vesile olmuştur. Mesela Muizzî ve Ömer Hayyam'la görüşmesi, vb.

5. Arûzî, tezkirecilikte Fars edebiyatının bilinen ilk örneği olduğu için sonraki tezkirecilere modellik yapmıştır. Ancak esere şekil ve konu gelişimi açısından bakıldığında, birçok konuda klasik tezkirelerden ayrıldığını görürüz. Mesela Çehâr Makâle, şairlerin hayatları ve şiirleri hakkında ayrıntılı bilgi vermek yerine hükümdarları ve sarayları anlatmıştır. Şairi, saray hayatının bir parçası gibi algılamış, hükümdar meclislerini anlatırken şairlerle hükümdarlar arasında geçen hadiseleri anlatmayı yeğlemiştir. Bu üslubu özellikle Devletşah'ın ve kısmen de Mollâ Câmî'nin devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Ancak Nevâî ile beraber bu üslubun değiştiğini ve şairin merkeze oturduğunu görüyoruz.

6. Çehâr Makâle'ye dil açısından bakıldığında ise iki ayrı üslupla karşılaşmaktayız. Tezkireci, meslekler ve özellikle de şiirle ilgili görüşlerini naklederken çok ağıdalı bir üslup kullanmış, hikâyelerde ise daha sade bir üslubu tercih etmiştir.

Arûzî'nin Şiire Dair Düşünceleri

Daha önce de belirtildiği gibi birinci hikâyeden sonra ayrıca bir de "Fasl" bölümü vardır ki sadece bu hikâyeye mahsus bir bölümdür. Fasl bölümünde şiir ve şairle ilgili değerlendirmeler yapılır ve bir şairde olması gereken vasıflar sıralanır. Bu vasıflar şöyledir:

1. Şairin fitratının selîm, düşüncesinin engin ve tabiatının düzgün olması gerekir. Ayrıca o, yeni fikirler geliştirmeli ve ince bakışlı olmalıdır:

"Ammâ şâ'ir bâyed ki selîmü'l-fitrat azîmü'l- fikret sahîhü't-tab' ceyyidü'l-rûyet dakîkü'n-nazar bâşed."

2. Şairlerin her çeşit ilme vakıf olması gerekir. Çünkü şair, şiirinde her çeşit ilmi kullanabilir: "Der-envâ'-ı ulûm mütenevvi' bâşed ve der-etrâf-ı rûsûm mustatraf zîrâ ki çenân ki şî'r der-her 'ilmî be-kâr hemî şevêd ve her 'ilmî der-şî'r be-kâr hemî şevêd."

3. Şairin hem meclis adamı, hem de tatlı sözlü olması gerekir:

"Ve şâ'ir bâyed ki der-meclis-i muhâveret hoş-gûy buved ve der-meclis-i mu'âşeret hoş-rûy."

4. Şairler öyle güzel manzumeler kaleme almalıdır ki bu manzumelerle yaşamalılar ve eserleri yıllar geçse de unutulmamalıdır. Ancak bunun bazı şartları vardır. Çünkü bazı şairlerin isimleri ölümsüzleşirken, bazılarınınki hemencecik unutulmaktadır. İyi bir şair olabilmek için her şeyden önce

eski şairlerin elinden çıkmış örnekleri okuyup ezberlemek, onların yardımıyla nazım sanatının istediği bilgi ve ölçüleri kazanmak ve önceki şairlerin eserlerini her hususta örnek almak gerekir. Şiirde şahsiyet kazanabilmek için bir şairin gençliğinde eski şairlerden yirmi bin beyit ezberlemesi, sonraki şairlerden ise on bin beyitlik şiiri kendine örnek olarak alması gerekir. Böylece çeşitli şiir şekillerini tanımak, onların güzel olan ve olmayan taraflarını görebilmek, şiirdeki ifade inceliklerini kavrayabilmek ve bu kabiliyetleri geliştirmek, ancak büyük üstatların divanlarını devamlı olarak okumakla mümkün olur:

“Ve bâyed ki şîr-i û bedân derece resîde bâşed ki der-sahîfe-i rûzgâr mestûr bâşed ve ber-elsine-i ahrâr makrû’ ber-sefâ’in be-nüvisend ve der-medâ’in be-hânend ki hazz-ı evfer ve kısm-ı efzal ez-şîr bekâ’ ism est ve tâ mestûr ve makrû’ ne-bâşed in ma’nî be-hâsıl ne-yâyed ve çün şîr bedîn derece ne-bâşed te’sîr-i û râ eser ne-buved ve pîş ez-hüdâvend-i hod be-mîred ve çün û râ der-bekâ’-ı hîş eserî nîst. Der-bekâ’-ı ism-i dîgerî çe eser bâşed. Ammâ şâ’ir bedîn derece ne-resed illâ ki der-‘unvân-ı şebâb ve der-rûzgâr-ı cevânî bîst hezâr beyt ez eş’âr-ı mukaddimân yâd gîred ve deh hezâr kelime ez âsâr-ı müte’ahhirân pîş-i çeşm küned ve peyveste devâvîn-i üstâdân hemî hâned ve yâd hemî gîred ki der-âmed ve bîrûn şod-i îşân ez mezâyık u dekâyık-ı suhan ber çe vech bûde est. Tâ turuk u envâ’-ı şîr der-tab’-ı û mürtesim şeved ve ‘ayb u hüner-i şîr ber-sahîfe-i hîred-ı û münakkaş gered. Tâ suhaneş rûy der-terakkî dâred ve tab’eş be-cânib-i ‘uluw meyl küned.”

5. Şiirde ilerlemek isteyen kişinin yapması gereken şeylerden birisi de şiirle ilgili ilimleri çok iyi öğrenmesidir. Bunlardan bazıları: Aruz, kafiye, maânî, belâğat, lafz, tercüme ve alıntı yapma, vb. ilimlerdir. Bu tür ilimlere vakıf olan bir şairin şiiri daha güzel olur ve ismi ölümsüzleşir: *“Rûy be-‘ilm-i şîr âred ve ‘arûz be-hâned ve gird-i tasânîf-i üstâd Ebu’l-Hasanu’s-Serahsî el-Behrâmî gered. Çün gâyetü’l-arûzeyn ve kenzü’l-kâfiye nakd-i ma’ânî ve nakd-i elfâz ve sirkât ve terâcim ve envâ’-ı in ‘ulûm be-hâned. Ber-üstâdî ki ân dâned tâ nâm-ı üstâdî râ sezâvâr şeved ve ism-i û der-sahîfe-i rûzgâr pedîd âyed...”*

6. Arûzî’nin bir de padişahlara öğüdü vardır. Padişahlar isimlerinin ilelebet yaşamasını istiyorlarsa muhakkak şairlere iyi davranmalıdırlar. Eğer bunu yaparlarsa şiirlerde isimleri yaşar ve unutulmazlar. Bunu başka

hiçbir şeyle başarmak mümkün olmaz: “*Ve âmmâ ber-pâdişâh vâcib est ki çenîn şâ’ir râ terbiyyet küned. Tâ der-hidmet-i û pedidâr âyed ve nâm-ı û ez midhat-ı û hüveydâ şeved. Ammâ eger ezîn derece kem bâşed ne-şâyed bedû sîm zâyî’ kerden ve be-şî’r-i û iltifât nümûden hâssa ki pîr buved ve der-în bâb tefahhus kerde em der küll-i âlem ez şâ’ir-i pîr bedter ne-yâfte em ve hîç sîm zâyî’ter ez ân nîst ki be-vey dehend nâ-civân-merdî ki be-pençâh sâl ne-dâniste bâşed ki ânça men hemî gûyem bed est key be-hâhed dânisten âmmâ eger cevânî buved ki tab’-ı râst dâred egerçi şî’reş nîk ne-bâşed ümmîd bûd ki nîk şeved ve der-şerî’at âzâdegî terbiyyet-i û vâcib bâşed ve ta’ahhüd-i û farîza ve tefekkuğ-ı û lâzım.”*

7. Şairin büyüklüğünü gösteren unsurlardan birisi de bedâheten söyleyebilmektir. Yani düşünmeden, bir anda söyleyebilmektir. Rûdekî bu tür şiir söyleyenlerin başında gelir: “*Ammâ der-hidmet-i pâdişâh hîç bihter ez bedîhe goften nîst ki be-bedîhe tab’-ı pâdişâh hurrem şeved ve meclishâ ber efrûzed ve şâ’ir be-maksûd resed ve ân ikbâl ki Rûdekî ez âl-ı Sâ mân dîd be-bedîhe goften ve zûd-şî’rî kes ne-dîde est.*” (Arûzî 1927:30)

TEZKİRECİLİK KRİTERLERİ AÇISINDAN ÇEHÂR MAKÂLE

I. BİYOGRAFİK BİLGİ AÇISINDAN

Bilindiği gibi biyografik bilgi aktarma, Şarkta belli bir sistematik dahilinde olmaktadır. Tanıtımlar için oturmuş bir şablon vardır ve her tezkireci, bu şablona göre hareket eder. Ancak bu, her tezkirecinin şâir tanıtımlarında tamamen aynı tavrı sergilediği anlamına da gelmez. Biyografik bilgi aktarımında tezkirecinin kendine has bir üslûbunun olduğu ve her tezkireciyi, diğerlerinden farklı kılan bazı hususların oluştuğunu da görmekteyiz. Kimi tezkireciler teferruatlı bilgi vermekten hoşlanır ve bahsi geçen şablon çerçevesinde her şeyi aktarmaya gayret ederken; kimileri de teferruatlı hoşlanmaz veyahut da teferruatlı bilgiye ulaşamaz. Ancak Arûzî, klasik bir tezkire kaleme almaz, Ferrûhî maddesi hariç o, daha çok hükümdarları anlatır.

A. Şairin Kimliği

1. İsim, Unvan, Lakap ve Mahlas

Klasik bir tezkirede, genellikle şâirlerin mahlasları madde başlarında zikredilir. Metin içinde ise şâirlerin asıl isimleri, varsa ünvanları, lakapları, vb. konularında bilgi verilir. Ancak Arûzî, madde başlarında şâirlerin mahlas ya da isimleri yerine, “hikâyet” ibaresini yazar. Ayrıca metin içinde şâirlerin isimlerini söylemek yerine mahlaslarıyla yetinir. Özellikle de

birinci hikâyede hükümdarlar ve onların dönemlerinde yaşamış olan şairler toplu olarak verilirken mahlaslarının tercih edildiğini görüyoruz. Mesela Rûdekî, Unsurî, Ferrûhî, vb. Diğer taraftan hükümdarların isimleri lakaplarıyla beraber ayrıntılı bir şekilde söylenmiştir. Mesela hudâvend-i âlem ‘alâî’-d-dünyâ ve’-d-dîn Ebû Aliyyi’l-Hüseyn bin El-Hüseyn, Sultân Yemînü’-d-devle Mahmûd, vb. Buna karşılık sadece iki şairin isimlerinin de verildiğini görüyoruz: Mesud Sa’d-i Selman, Üstad Ebu’l-Kasım Firdevsî. İki şâirin de **“lakabı”**nı vermiştir. Bunlar Muizzî için *emîrû’ş-şu’ara*, Reşîdî için *seyyidü’ş-şu’arâdır*.

2. Aile, Soy ve Akrabalık, Evlilik, Çocuk, Şâirin Son Durumu ve Ölümü

Arûzî şairlerin aile ve soylarıyla ilgili bilgi vermekten kaçınmıştır. Sadece üç şâirin babasıyla ilgili bilgiye rastlıyoruz. Bu tanıtılarda babaların isimlerini vermekle yetinmeyip, başta meslekleri olmak üzere, onlar hakkında birtakım bilgileri de verdiği görülür. Bu bilgiler Ferrûhî, Arûzî ve Firdevsî maddelerinde verilir:

1. Dördüncü hikâyede Ferrûhî hakkında bilgi verilirken babasının Cûlûğ isimli bir köle olduğunu söyler: “Ferruhî ez Sîstân bûd püser-i Cûlûğ gulâm-ı Emîr Halef-i Bânû tab’î be-gâyet nîkû dâšte...”

2. Beşinci hikâyede ise kendisi hakkında bilgi verirken, babasının Sultân Melikşâh zamanında sarayda çalıştığını, onun ölümünden sonra kendisinin de aynı yolda devam ettiğini dile getirir. Babası yazdığı bir kıta ile oğlunu kendi yerine halef olmak üzere önce Allâh’a sonra da padişaha emanet eder: “...*Der ân kıta ki saht ma’rûf est merâ be-Sultân Melikşâh sopord der in beyt...*”

Ayrıca o, Emîr Ali’ye durumunu arz eder ve şöyle seslenir: Babanın yaptığı şeyleri evlat da yapar. Sultan Alparslan’ın babama güveni vardı. Ancak onun elde ettiğini ben elde edemedim, bana ödeme utancı düştü. Bir sene hizmet ettim, karşılığında bin dinar borç elde ettim, der: “Ne her kârî ki peder be-tevâned kerd püser be-tevâned kerd yâ ânçe peder râ be-yâyed püser râ be-yâyed. Peder-i men... sultân-ı şehîd Alb Arslan râ derhakk-ı û i’tikâdî bûdî ânçe ez-û âmed ez-men hemî ne-yâyed...”

3. Sekizinci hikâyede Firdevsî’yi anlatırken babasının çiftçi olduğunu söyler.

Arûzî’de şâirin babası dışındaki akrabalık, evlilik ve çocuk durumlarıyla ilgili tanıtılara hiç rastlanmamaktadır.

3. Zaman

Arûzî’de zamanla ilgili verilen bilgiler kısa cümlelerden oluşan aynı tarz bilgilerdir. Arûzî, şâirlerin hayatlarına ait zaman belirlemede, genel bazı ifadeler kullanır ve net bir târih vermez. Diğer birçok tezkireci gibi devir, çağ veya dönem ifadelerini çok sık kullanır. Mesela üçüncü hikâyede Gazneli Sultan Yeminü’-d-Devle Mahmûd döneminde Unsûrî, dördüncü hikâyede Emîr Ebû’l-Muzaffer Çeğânî döneminde Ferruhî-i Sîstânî, beşinci hikâyede Sultan Sancar bin Melikşâh döneminde Mu‘izzî, altıncı hikâyede Sultan Toğânşâh bin Alparslan döneminde Emîr Abdullâh-ı Karşî, Ebû Bekr-i Azrâkî ve Hakîkî’nin yaşadığını söylemesi gibi.

Arûzî’de takvime dayalı zaman tespiti iki hikâyede, şâirlerden ziyade hükümdarların dönemleriyle ilgilidir. Mesela beşinci hikâyede Sultan Sancar’ın tahta geçiş tarihi: “der-sene-i aşr ü hamsemie pâdişâh-ı İslâm Sancar bin Melikşâh...”, Yedinci hikâyede Sultan İbrahim döneminde: “Derşuhûr-ı sene-i isneteyn ü seb’in ü hamsemie sâhib-garazî..” tarihleri verilir.

Ayrıca Firdevsî maddesinde onun Şehnâme’yi hazırlamak için yirmi beş yılını harcadığını, Herat’ta altı ay saklandığını, uzun bir ömür sürdüğünü söyler.

4. Mekân

Arûzî’de “mekân” ile ilgili bilgileri çok sık rastlanır. Bu bilgiler genellikle iki veya üç kelimelik cümleciklerden ibarettir. Arûzî’de şâirlerin yaşadıkları memleketlere vurgu yapılır. Birinci hikâyede Ahmed b. Abdullâh-ı Hücestânî’nin, katırcılıktan Horasan emirliğine gelişinin hikâyesi anlatılır. İkinci hikâyede Sultan Nasr’ın Buhârâ’dan Herat’a gidişi ve Rûdekî’nin gazeliyle tekrar Buhara’ya dönüşü anlatılır. Dördüncü hikâyede Ferruhî’nin Sîstânlı olduğu: “Ferruhî ez Sîstân bûd...”, dokuzuncu hikâyede Ebu’l-Kâsım Firdevsî’nin Tûs’lu olduğu: “Üstâd Ebû’l-Kâsım Firdevsî ez Dehâkîn-i Tûs bûd ...” Sekizinci hikâyede Karahanlı hükümdarlarından Sultân Hızr b. İbrahim döneminde Mâverâünnehr’den Türkistân’a birçok memleketlerde huzur ve mutluluk olduğu: “Mâverâünnehr ve Türkistân o râ müselleme bûd...”, vb.

Arûzî’nin mekanla ilgili değindiği noktalardan birisi de “Kabir Yeri” meselesidir. Arûzî sadece Firdevsî maddesinde kabir yeri hakkında bilgi verilir.

Ayrıca bazı şairlerin mahlas, ünvan ya da lakaplarının memleket isimlerinden alındığı görülmektedir: Ebu'l-Mesel-i Buhârî, Ebû İshak Cûybârî, vb.

5. Seyahat

Arûzî, şâirlerin yaptıkları “*Seyahatlerle*” ilgili çok az bilgi verir ve sadece üç şâirin yaptığı seyahati anlatır. İkinci hikâyede Sultan Nasr'ın Buhârâ'dan Herat'a gidişi ve Rûdekî'nin gazeliyle tekrar Buhârâ'ya dönüşü; yedinci hikâyede Sultân İbrahim'in şair Mesûd'u Nây kalesine göndermesi: “Ez cümle yekî Mes'ûd Sa'd-i Selmân bûd. Ve û râ be-kal'a-i Nây firistâdend ez-kal'a-i Nây dü beyfî sultân firistâd”; dokuzuncu hikâyede Firdevsî'nin Tûs'dan kalkıp Gazne'ye gelmesi, daha sonra Sultan Mahmud'dan kaçıp Herat'a, oradan da memleketine dönüşü anlatılır. (Arûzî 1927:57)

B. Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durum

1. Öğrenim ve Yetişme

Arûzî şairlerin “*İlmî Durum ve Seviyeleri*” ile ilgili bilgilere pek itibar etmemiştir. Sadece ikinci hikâyede Hücestânî'nin, katırcılıktan Horasan emirliğine gelişinin hikâyesini anlatır. Bu yükselişe Hanzale-i Bâdgîsî (Tokmak 2000:417)'nin divanındaki iki beyti sebep olur: “Ahmed bin Abdullâh el-Hücestânî râ pursîdend ki tû merdî harbende bûdî be-emîrî-i Horâsân çün üftâdî. Goft: Be-Badgîs der-Hücestân rûzî dîvân-ı Hanzele-i Bâdgîsî hemî hândem...” Bunun yanında Ferrûhî ve Firdevsî maddelelerinde dolaylı olarak bu konuya değinilir. Her iki şair de fakir aile çocuklarıdır ve gayretleriyle padişahların dikkatini çekmişlerdir.

Tezkirede ilimler hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Arûzî sadece dört yerde ilimden bahseder, ancak bu ilimlerden üçü şiir ilmine işaret ederken, dördüncüsü genel anlamda kullanılır. 1.Arûzî, “*Der-mâhiyyet-i 'ilm-i şî'r ve salâhiyyet-i şâ'ir*” ismini verdiği bölümde şiir ilmi ile ilgili düşüncelerini zikreder. 2.Rûdekî'nin kasidesiyle ilgili değerlendirmelerin yapıldığı bölümde de şiir ilminden bahsedilir: “...o râ der-'ilm-i şî'r tebehurî est...” (Arûzî 1927:36) 3.Muizzî maddesinde geçer ve bu da şiir ilmiyle ilgilidir: “...Ve goft tû der-în 'ilm renc bürdeî...” 4. İlimle ilgili son değerlendirme Reşîdî ile ilgilidir. Arûzî onun âlim olduğunu söyler: “Egerçi Reşîdî cevân bûd ammâ 'âlim bûd...”

2. Geçim Durumu ve Meslek

Arûzî'nin üzerinde durduğu konulardan birisi de şâirlerin “*Geçim Durumu ve Meslek*” bilgisidir. Bu bilgiler de çok kısadır, genelde iki kelimelik

bilgilerdir. Arûzî'nin bahsettiği toplam on hikâyede şairler genellikle hükümdar saraylarına mensup oldukları için geçim problemleri yoktur. Hatta büyük bir kısmı da varlıklıdır. Tezkirede bahsi geçen şairlerden sadece Ferrûhî, Firdevsî ve Arûzî hakkında ayrıntıya girilir. Bahsi geçen bu üç şair de geçmişlerinde geçim problemi yaşamıştır. Mesela Ferrûhî bir kölenin oğludur ve meşhur olmadan önce problemler yaşamıştır. Firdevsî'nin mesleği çiftçiliktir, Arûzî ise babası vefat ettikten sonra uzun yıllar sıkıntı çekmiş, hükümdara intisap ettikten sonra rahatlamıştır. Ancak Firdevsî, yanlış anlamadan dolayı umduğu refaha erişemez ve ömrünün sonuna kadar sıkıntı çeker: “goft bîçâre Ebû'l-Kâsım Firdevsî râst ki bîst ü peñç sâl renc burd ve çenân kitâbî tamâm kerd ve hîç semere ne-dîd... Men ezân peşîmân şodeem...” (Arûzî, 1927:57)

3. Saray-Şair İlişkisi

Arûzî, hem XII. yüzyılın önemli şairlerinden birisi olması, hem de saraya çok yakın olması sebebiyle saray-şair ilişkileri hakkında değerli bilgiler verir. Bu yüzden tezkirede saray şairleri ile beraber saray hayatı da anlatılmaktadır. Mesela;

1. *Birinci hikâyede*, Saffârî hükümdarlarından Yakup, Amr ve Alî b. Leys kardeşlerle beraber Hücestanî'ye yer verilir ve birçok hükümdarın, şairler ve onların şiirleri sayesinde ölümsüzleştiği vurgulanır.

2. Yine Samanoğulları hükümdarlarının adlarının Rûdekî, Ebu'l-Abbas er-Rebinçenî ve Ebu'l-Mesel-i Buhârî gibi şairler sayesinde yaşadığı dile getirilir: “Pes pâdişâh râ ez-şâ'ir-i nîk çâre nîst ki bekâ-i ism-i û râ tertîb küned ve zîkr-i û der-devâvîn ü defâtir müsbet gerdâned zîrâ ki çün pâdişâh be-emrî ki nâ-güzîr est memûr şevêd ez-leşker ü genc ü hazîne-i û âsâr nemâned ve nâm-ı û be-sebeb-i şî'r-i şâ'irân câvîd bemâned...”

3. *İkinci hikâyede*, Sultan Nasr ile Rûdekî'nin ilişkisi anlatılır ve padişahın dinlediği bir gazelden dolayı yalın ayak Buhârâ'nın yolunu tuttuğu iddia edilir. Ayrıca Rûdekî'nin ne kadar büyük bir servete ulaştığı vurgulanır: “Çün Rûdekî bed-în beyt resîd Emîr çenân münfa'îl geşt ki ez-taht fûrûd âmed ve bî-mûze pây der-rikâb-ı hing-i nevbetî âverd ve rûy be Buhârâ nihâd...”

4. *Üçüncü Hikâyede*, Sultân Mahmûd ile nedîmi Ayaz ve sarayın baş şairi Unsûrî'ye yer verilir. Unsûrî, Sultân Mahmûd'un baş şairidir. Birgün huzurda iken Sultan, Unsûrî'ye: Ey Unsûrî şu an içinde bulunduğum duruma göre bir şiir söyle, der. Unsûrî de o an aklına gelen şiiri okur. Sultân Mahmûd bu şiiri çok beğenir ve Unsûrî'nin ağzının üç kez mücevherle

doldurulmasını emreder. O gece sabaha kadar eğlence düzenlenir ve şiiirler okunur: “Sultân Yeminü’*d-Devle Mahmûd râ bâ in dü beytî be-gâyet hoş üftâd be-fermûd tâ cevâhir be-yâverend ve se bâr dehân-ı û pür cevâhir kerd ve mutribân râ pîş hâst ve ân rûz tâ be-şeb bedîn dü beytî şarâb hordend ve ân dâhiyye bedîn dü beytî ez pîş-i û ber-hâst ve ‘azîm hoş-tab’ geşt vesselâm.”*

5. *Altıncı hikâye*, Selçuklu hükümdarı Doğanşâh ve etrafında bulunan şâir Emîr Abdullâh-ı Karşî, Ebû Bekr-i Azrâkî ve Hakîkî hakkındadır. Arûzî’ye göre başta Toğanşah olmak üzere Selçuklular şair dostudurlar. Şairler, Toğanşah’ın meclisinin vazgeçilmez bir parçasıdır ve dostlarını da her zaman onlardan seçmiştir. Arûzî, Toğanşah’ın şiire verdiği önemi vurgulamak için bir hikâye nakleder. Birgün sultanla şair Ahmed Bedîhî tavlâ oynarlar. Zarlar atılır ve sonunda sultan hiddetlenir. Tam kılıcını çekip orada bulunanları öldüreceği düşünülürken; Azrakî iki beyit okur. Bunun üzerine Doğanşâh bu beyitlere hayran kalır ve keyfi tekrar yerine gelir. Azrakî’yi gözlerinden öper ve ona beş yüz dinar getirtir: “*Emîr Togânşâh bedîn dü beytî çenân bâ neşât âmed ve hoş-tab’ geşt ki ber-çeşmhâ-yı Azrakî bûse dâd ve zer host pânsad dînâr ve der dehân-ı û mîkerd tâ yek dürüst mânde bûd ve be-neşât ender-âmed ve bahşîş kerd sebeb-i ân heme yek dü beytî bûd ...* (Arûzî 1927:49)

6. *Sekizinci hikâyede* Karahanlı hükümdarı Hızır b. İbrahim’in, Reşîdî’ye ait bir kıtayı çok beğendiği ve ona birçok hediyeler verdiği anlatılır: “...*zer ü sîm der tabakhâ be-nukl be-nihend ve ân râ sîm tâkâ yâ cüft hânend... İn rûz çehâr tabak Reşîdî râ fermûd ve hürmetî temâm pedîd âmed ve ma’rûf geşt.”*

7. *Dokuzuncu hikâyede* Arûzî, Firdevsî ve Şehnâme’yi anlatır. Rivayete göre Sultan Mahmud, ölümüne doğru Firdevsî’ye altmış bin dinar gönderir: “...*Sultân goft şest hezâr dînâr Ebû’l-Kâsım Firdevsî râ be-fermây... ve ân neyl be-selâmet be-şehr-i Taberân resîd ez-dervâze-i Rûdbâr üstür der mî-şod ve cenâze-i Firdevsî be-dervâze-i Rezân bîrûn hemî bordend.”* (Arûzî 1927:57)

4. *Serbest Meslek ve Sanat Erbabı*

Arûzî’de Firdevsî’nin dışında meslekler ilgili herhangi bir bilgi verilmez. Sadece onun çiftçi olduğu söylenir.

C. *Kişilik Yapısı ve Özellikleri*

1. *Zihn ve Düşünme Gücü*

Arûzî, şairlerin zihin, zeka ve akıllarıyla ilgili herhangi bir tanıtımda bulunmaz. Sadece üçüncü hikâyede Sultân Mahmûd'un arkadaşı Ayaz için akıllı ve edepli der: "Ayâz hıredmend ve âheste ve âdâb bûde..."

2. Mizac ve Ahlâk

Arûzî sadece üç yerde şairlerin mizaç ve ahlaklarıyla ilgili bilgi verir. Bunlar 1.Fasl bölümünde kullanılan bazı tabirlerde ortaya çıkar: Fıtratın selîm, tabiatın sahîh, bakışın ceyyid ve dakîk olması gibi terimlerdir: "Am-mâ şâ'ir bâyed ki selîmü'l-fıtrat azîmü'l- fikret sahîhü't-tab' ceyyidü'l-rüyet dakîkü'n-nazar bâşed." 2.Üçüncü hikâyede Sultân Mahmûd ile nedîmi Ayaz anlatılırken, Ayaz'ın hareketlerinin düzgün, akıllı ve edepli olduğu vurgulanır: "Ayâz mutenâsib a'zâ ve hoş-hareket ve hıredmend ve âheste ve âdâb bûde..." 3.Dokuzuncu hikâyede Arûzî kendini anlatırken hatırının kavî ve faziletinin tam olduğuna dikkat çeker: Ey Nizâmî turâ ber basît zemîn nazîr nîst. ...Tab'î latîf dâred ve hâtîrî kavî ve fazlî tamâm... (Arûzî 1927:59)

3. Dini-Tasavvufi Düşünce ve Yaşayışları

Arûzî, iki şairde birer kelimelik de olsa dinî ve tasavvufî konulara girer. 1.Üçüncü hikâyede Sultân Mahmûd'un dindar ve müttakî olduğu vurgulanır: "Sultân Mahmûd merdî dîndâr ve müttakî bûd ve..." 2.Dokuzuncu hikâyede Sultân Mahmûd'un mutassıp bir sünnî olduğu söylenir ve Raffîzî olduğu iddia edilen Firdevsî'ye ödülünü vermekten vazgeçtiğine dikkat çekilir.

4. Fiziksel Özellikler

Arûzî sadece bir kişinin fiziksel özelliği hakkında bilgi verir. O da çok küçük bir ayrıntıdır. Üçüncü hikâyede Sultân Mahmûd'un nedîmi Ayaz için yaratılışı düzgün, hareketleri güzeldir, denilir: "Ayâz mutenâsib a'zâ ve hoş-hareket ve hıredmend ve âheste ve âdâb bûde..."

5. Hüner Ve Kabiliyetler

Arûzî, iki şairle ilgili şairliğin dışında bazı kabiliyetlerden bahseder. Bunlardan birincisi Rûdeki'dir. Onun "ûd" çaldığı, beste yaptığı ve şarkı söylediği dile getirilir: "Ve be-vaktî ki Emîr sabûh kerde bûd der-âmed ve be-cây-ı hîş be-nişest ve çeng be-girift ve der-perde-i 'uşşâk in kasîde âgâz kerd..." Dördüncü hikâyede ise Ferrûhî'nin "çeng" çaldığı söylenir: "...ve şî'r-i hoş gûftî çengter zedî ve hıdmet-i Dihkânî kerdî." Ayrıca altıncı hikâyede söz arasında Selçuklu sultanı Toğansah ile Ahmed Bedîhî'nin satranç oynadığından bahsedilir.

II. ŞİİR VE ŞÂİR ELEŞTİRİSİ AÇISINDAN

Hiç şüphesiz tezkirelerin asıl önemli tarafları şiir ve şâir eleştirisine ayırdıkları bölümlerdir. Çünkü bu bölümde tezkirecilerin ve yaşadıkları çağın şiire yaklaşımı, eleştiri terminolojisi, onlara göre şiiri, şiir yapan asıl unsurlar, vb. meselelere bu bölümde cevap bulmak mümkün olmaktadır. Bahsi geçen tezkire Çehâr Makâle olunca bu bölümün önemi bir kat daha artmaktadır. Çünkü bu tezkire Fars edebiyatının bilinen ilk tezkiresidir. Dolayısıyla aşağıda sıralayacağımız terimlerin ilk kez Arûzî tarafından kullanıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca bu terimlerin birçoğu ondan sonra gelen tezkireciler tarafından da kullanılmış ve eleştiri terminolojisine mal olmuştur. Arûzî'nin tezkiresinde kullandığı terimler şunlardır:

Tab', kudret, hemvâr, râst, râsih, hoş, hûb, nîkû, münakkâh, latîf, kavî, nâzik, selîm, 'azûbet, revân, cezâlet, metânet, talâvet, bî-nemek, hâs, nedîde, bî-nazîr, hîç mesmû', meşhûr, ma'rûf, makkûl, vekkâd, tarâvet, bikr, bedîhe, dakîk, san'at, ma'nâ, kudret, fesâhat.

Bunlardan râsih, münakkâh, 'azûbet, cezâlet, talâvet ve tarâvet hariç diğer bütün terimlerin, başta Herat ve XVI. yüzyıl Anadolu tezkirecileri olmak üzere, birçok tezkireci tarafından kullanıldığı bilinmektedir. (Çetindağ 2002: 117.)

A. Yaratılış Hali ve Şiir

Tab': Arûzî, on üç yerde *tab'* terimine yer verir, bunlardan dokuzu şiirle ilgiliyken, dördü herhangi bir alandaki tabiat kuvveti anlamına gelmektedir. *Tab'*ın şairlik kuvveti anlamına gelecek şekilde kullanıldığı yerlerde nazm, kudret, şiir vb. kelimeleri de yer verilmektedir. 1. "Ammâ şâ'ir bâyed ki selîmü'l-fitrat sahihü't-tab' dakîkû'n-nazar bâşed." (Şairlik için selim fitrat, sahih fitrat, ince bakış gerekir.) 2. "Tâ turuk u envâ'-ı şî'r der-tab'-ı û mürtesim şeved..." (Her çeşit şiire onun fitratında tasarlanır.) "3....Her ki-râ tab' der-nazm-ı şî'r râsih şod ve suhaneş hemvâr geşt." (...Bahsedileni her kim fitratında yerine getirirse şiiri güzel, sözü uygun olur.) 4. Ayrıca genç şairlere öğüt verilirken de *tab* terimine yer verilir ve şairlik tabiatı kastedilir: "...Ammâ eger cevânî bûd ki tab'-ı râst dâred..." (Eğer doğru bir tabiata sahip olan genç...) 5. "...ve latîf-tab'ân-ı 'Acem yekî emîrû'ş-şu'arâ Mu'izzî bûd ki... (İran'ın hoş tabiatlı şairlerinden birisi de Muizzî'dir ki...) 6. Dördüncü hikâyede Ferrûhî için: "Ferruhî tab'î be-gâyet nîkû dâşte..." (Ferrûhî'nin şairlik tabiatı çok iyiydi.) 7. "...çendân kasâ'id-i gurer ve nefâis-i gurer ki ez-tab'-ı vekkâd-ı û zâde..." (Yedinci hikâyede Sa'd-i Mesud'un kasidelerinin onun parlak tabiatından doğduğu söylenir...) (Arûzî 1927:1)

Tab terimi bazen şairliğin dışında yaratılış anlamına gelecek şekilde de kullanılır: 1. "...be-bedihe tab'-ı pâdişâh hurrem şevd" (Şiiri o anda söylemesi şairin hoşuna gitti.) (Arûzî 1927:31) 2. "...dü beytî ez pîş-i û berhâst ve 'azîm hoş-tab' geşt." (Bu iki beyit, Sultân Mahmûd'un tabiatını keyiflendirir.) 3. Emîr Togânsâh bedîn dü beytî çenân bâ neşât âmed ve hoş-tab' geşt..." (Altıncı hikâyede Selçuklulardan Doğanşâh, Azrakî'nin iki beytini dinleyince mutlu olduğu ve keyiflendiği söylenir.) (Arûzî 1927:49)

Kudret: Sadece Firdevsî maddesinde *kudret* terimine yer verilir. Arûzî'ye göre ne Şehnâme gibi mükemmel ve latif bir eser şu ana kadar yazılmış ve ne de Firdevsî'nin şairlik kudretinin derecesine ulaşılmıştır: "...küdâm tab' râ kudret-i ân bâşed ki suhan râ bedîn derece resâned ki û resânîde est..." (Hiçbir şairin şairlik gücü onunkine ulaşamamıştır...) (Arûzî 1927:54)

B. Şiir İle İlgili Bilgi ve Değerlendirmeler

Hemvâr, Rast: "Eğri büğrü olmama, doğru olma" manalarına gelen 'hemvâr' terimi iki, 'râst' ise bir yerde kullanılır.

1. Şiir için: "...ve suhaneş hemvâr geşt." (Sözü düzgün olur.)
2. Beşinci hikâyede Muizzî için: "... ve saht hemvâr ve 'azb est ve..." (Çok düzgün ve latifdir.)
3. Şairlik tabiatı için: "râst terimine yer verilir: "... ki tab'-ı râst dâred..." (Fakat doğru bir tabiatı vardı.) (s.31)

Râsih: Arûzî'nin kullandığı terimlerden birisi de "sağlam" anlamına gelen râsih'tir. Fasl bölümünde şiir anlatılırken: "...Her ki-râ tab' der-nazm-ı şi'r râsih şod ve suhaneş hemvâr geşt." (Bunu yapanın şiiri sağlam ve düzgün olur.) denilir.

Hoş: "Hoş" sıfatına "tab", "şiir", "azb" ve "hareket" kelimeleriyle beraber yedi kez yer verilir. Bunlardan ikisi tab' terimini tavsif eder:

1. Üçüncü hikâyede Sultân Mahmûd'un tabiatının hoş olduğunu söylenir: 1. "Ki Sultân hoş-tab' gereded.." (Sultanın keyiflendi...) 2. "Arûzî bedîn dü beytî çenân bâ neşât âmed ve hoş-tab' geşt..." (Emîr Togânsâh, Azrakî'nin iki beytini dinler ve keyfi yerine gelir.) (Arûzî 1927:49)

Üç yerde ise hoş terimi şiiri tavsif eder: 1. Unsurî'nin beyitlerinin hoş olduğu vurgulanır: "...în dü beytî be-gâyet hoş üftâd be-fermûd tâ cevâhir be-yâverend..." (Bu iki beyit çok hoş oldu ve (padişah) mücevher getirilmesini emretti...) (Arûzî 1927:40)

2. Dördüncü hikâyede ise Ferrûhî'nin şiirinin hoş olduğu söylenir: "...ve şi'r-i hoş gûftî çengter zedî..." (hoş şiir söyler ve çeng çalar...)

3. Aynı hikâyede başka bir yerde de şiir için kullanıldığı görülmektedir: "şi'r-i Ferruhî râ şi'rî dîdter ve 'azb-i hoş ve üstâdâne ..." (Ferrûhî'nin şiiri üstadane, hoş ve güzeldir...)

Üçüncü hikâyede ise Ayaz'ın hareketlerinin hoş olduğu söylenir: "Ayâz mutenâsib a'zâ ve hoş-hareket ve hıredmend ve âdâb bûde.. (Ayaz'ın azaları düzgün, hareketleri hoş ve kendisi edepli idi...)

Nîk, Nîkû: İyi, güzel, hoş anlamına gelen nîk ya da nîkû terimine on bir yer kez yer verilir. Bunlardan altısı şiir için kullanılır:

1. Fasl bölümünde iyi bir şairin kendini geliştirmesi için şiir ezberlemesi gerektiği söylenir: "...egerçi şi'reş nîk ne-bâşed ümmîd bûd ki nîk şevded..."

2. Dördüncü hikâyede Ferrûhî'nin kasideleri için de iyi terimi kullanılır: "El-hak nîkû kasîde est ve... Der gâyet nîkûî ve... Ferruhî ân şeb be-reft ve kasîdeî per-dâht saht nîkû ve..." (Gerçekten de kasideleri iyidir... O gece çok iyi bir kaside hazırladı...)

3. Beşinci hikâyede Muizzî'nin şiiri için iyi denir: "...ve hergiz hîç şi'rî nîk zâyî' ne-mânde est ve..." (iyi bir şiirin unutulmaz...)

4. Am'ak, Reşîdî'nin şiirleri için iki kere iyidir, der: Goft: Şi'rî be-gâyet nîk münakkâ ve münakkah... Goft nîk est ammâ bî-nemek est bâyed ki... (Şiiri gayet iyi düzgündür... Şiiri iyidir, amma tatsızdır...)

5. Sekizinci hikâyede: "Zîrâ ki çenân ki memdûh be-şi'r-i nîk-i şâ'ir ma'rûf şod..." (Şairler güzel şiirlerle meşhur olur...) (Arûzî 1927:53)

6. Dokuzuncu hikâyede: "Be-gûyem ki kûdâm bihter est... (Hangisi daha iyidir?)

Ayrıca nîk terimiyle bir yerde şairin tabiatı anlatılırken, bir yerde ise şairin kendisi anlatılır:

1. "...tab'î be-gâyet nîkû dâşte ve..." (Tabiatı gayet güzeldir...)

2. Onuncu hikâyede: "Goft şâ'irî nîk ve..." (Çok iyi bir şair olduğu söylenir.)

Münakkâh: Arûzî'nin şiir eleştirisinde kullandığı terimlerden birisi de "seçilmiş, seçkin" manasına gelen "münakkah"tır. Sekizinci hikâyede birgün padişah, Am'ak'a Reşîdî'nin şiirlerini nasıl bulduğunu sorar. O da bu

terimi kullanır: "...Goft: Şi'rî be-gâyet nîk münakkâ ve münakkah am-mâ..." (Şiiri gayet güzel ve seçkindir, fakat..)

Latîf, Letâfet: Çehâr Makale'de üç yerde "latîf" terimi, şâirlerin sanat güçlerini tespit etmek amacıyla kullanılır:

1. Muizzî için: "...ve ez 'azb-gûyân ve latîf-tab'ân-ı 'Acem yekî emîrû's-şu'arâ Mu'izzî bûd ki..." (Muizzî, Acem'in şirin söyleyen , latif tabiatlı şairlerinden biridir.)

2. Dokuzuncu hikâyede Arûzî'nin kendi şairlik gücü için iki kez: "...Tab'î latîf dâred ve hâtırî kavî ve fazlî tamâm... der-tab'-i latîf-i û pedîd âmed." (Şairlik gücü latif, hatırı kuvvetli ve fazileti tam idi. Onun latif tabiatı ortaya çıktı.) (Arûzî 1927:59)

Kavî: Sağlam, kuvvetli anlamına gelen "Kavî" sıfatıyla zihnin bir özelliği vurgulanır: "Tab'î latîf dâred ve hâtırî kavî ve fazlî tamâm..." (Şairlik gücü latif, hatırı kuvvetli ve fazileti tam idi.) (Arûzî 1927:59)

Nâzik: "Nâzik" terimine bir kez yer verilir. Beşinci hikâyede Arûzî, Emîr Alî'ye durumunu arz eder ve şöyle seslenir: "...ve hudâvend-i cihân sultân şehîd Alb Arslan râ der-hakk-ı û i'tikâdî bûdî ânçe ez-û âmed ez-men hemî ne-yâyed merâ hayâî mennâ' est ne nâzik-tab'î bâ ân yâr est yek sâl hıdmet kerdem ve hezâr dînâr vâm ber-âverdem..." (Sultan Alparslan'ın babama güveni vardı. Ancak onun elde ettiğini ben elde edemedim, bana ödeme utancı düştü. Bir sene hizmet ettim, karşılığında bin dinar borç elde ettim.)

Selîm, Selâmet: Selîm terimiyle fitrat tavsif edilir: "Ammâ şâ'ir bâyed ki selîmü'l-fitrat sahîhü't-tab' dakîkû'n-nazar bâşed." (Şairin fitratının selim, tabiatının sahîh ve ince bakışlı olması gerekir.)

Azb, Azûbet: "Azb" ya da "azûbet" söyleyişte tatlılık anlamına gelir. Arûzî bu tabire üç kez yer verir.

1. İkinci hikâyede Muizzî'nin söyleyişinin şirin olduğu söylenir: "...ve ez 'azb-gûyân ve latîf-tab'ân-ı 'Acem yekî emîrû's-şu'arâ Mu'izzî bûd ki..."...der-revânî ve 'azûbet be-nihâyet..." (Muizzî, Acem'in şirin söyleyen, latif tabiatlı şairlerinden biridir. ...akıcılık ve şirinlik son noktadır...)

2. Rûdekî'nin kasidesinde yedi ayrı sanatın olduğu iddia edilir ve bunlardan birinin de şirinlik olduğu vurgulanır: "Ve enderîn beyt ez mehâsin heft san'at est evvel mutâbık, devvom mütezâd, sevvom müreddef, çehârom beyân-ı müsâvât, pençom 'azûbet, şeşom fesâhat, heftom

cezâlet ve...” (uygunluk, zıtlık, rediflilik, beyanda eşitlik, şirinlik, fesahat, kulak tırmalayıcı kelimelerin olmayışı.) (Arûzî 1927:36)

Revân: “Revân” kelimesi bir kez şiir değerlendirmesinde kullanılır. İkinci hikâyede *emîrû’ş-şu’ara* Muizzî’nin bir kasidesinin akıcılık ve şirinlikte sonsuz olduğunu ifade eder: “Emîrû’ş-şu’arâ Mu’izzî bûd ki şî’r-i û der-revânî ve ‘azûbet be-nihâyet.” (Arûzî 1927:36)

Cezâlet: Sözde “rekaketsizlik ve düzgünlük” anlamına gelen cezâlet terimine iki kez yer verilir:

1. “Ve enderîn beyt ez mehâsin heft san‘at est evvel mutâbık, devvom mütezâd, sevvom müreddef, çehârom beyân-ı müsâvât, pençom ‘azûbet, şeşom fesâhat, heftom cezâlet ve...” (uygunluk, zıtlık, rediflilik, beyanda eşitlik, şirinlik, fesahat, kulak tırmalayıcı kelimelerin olmayışı.) (Arûzî 1927:36)

2. Emîr Amîd, Arûzî’nin beyitleri okuduktan sonra şöyle der: “Ki ber-irihâl çenîn penç beyt tevâned goft hâssa bedîn metânet ve cezâlet ve...” (Bir anda yani kısa bir sürede böylesine sağlam, pürüzsüz ve tatlı şiir söyleyebilecek şair görmedim.) (Arûzî 1927:59)

Metânet: Arûzî, sağlamlık anlamına gelen “metânet”e bir kez yer verir ve şiirin bir özelliği olarak vurgular: Emîr Amîd, Arûzî’nin beyitleri: “Ki ber-irihâl çenîn penç beyt tevâned goft hâssa bedîn metânet ve cezâlet ve...” (Bir anda yani kısa bir sürede böylesine sağlam, pürüzsüz ve tatlı şiir söyleyebilecek şair görmedim.) (Arûzî 1927:59)

Talâvet: Zarıflık ve şirinlik anlamına gelen talâvet terimi Muizzî’nin bir şiiri için kullanılır: “Emîrû’ş-şu’arâ Mu’izzî bûd ki şî’r-i û der-talâvet ü tarâvet be-gâyet est ve...” (Fars şiirinin tatlı sözlü ve latif tabiatlı şairlerinden birisi de emîrû’ş-şu’ara Muizzî’dir. Onun şiirindeki zarıflık ve yenilik son derecededir...) (Arûzî 1927:37)

Bî-nemek: “Tatsız, yeteri kadar güzel olmayan” anlamına gelen bu terim Reşîdî’nin şiirleri değerlendirilirken kullanılır. Reşîdî’nin huzurda olmadığı birgün padişah, Am’ak’a Reşîdî’nin şiirlerini nasıl bulduğunu sorar. Am’ak, Reşîdî’nin şiirlerinin güzel, selis ve pak olduğunu, ancak tadında biraz eksiklik(tatsız) olduğunu iddia eder. Çok geçmeden birgün Reşîdî padişahın huzurundayken, kendisine: “Am’ak senin şiirlerinin tatsız(bî-nemek) olduğunu söyledi.” denir. Bunun üzerine Reşîdî, o anda zihnine gelen bir kıtayla cevap verir: “...Goft nîk est ammâ bî-nemek est bâyed ki derîn ma’nî beytî dü begûî Reşîdî

hıdmet kerd ve be-cây-ı hîş âmed ve nişest ve ber bedihe ân kıt'a be-goft..."

Hâs: Arûzî, bu tâbiri bir yerde kendi şiiri için kullanır. Dokuzuncu hikâyede irtihalen söylediği beş beyitte kendine has bir sağlamlık ve şirinlik olduğu ifade edilir: "Ki ber-irtihâl çenîn penç beyt tevâned goft hâssa bedîn metânet ve cezâlet ve..." (Arûzî 1927:59)

Ne-dîde Bî-nazîr, Hîç Mesmû', vb.: "Ne-dîde" yani "görülmemiş" anlamına gelen bu tabire bir kez yer verilir. Arûzî Fasl bölümünde bedâheten şiir söylemenin önemine değindikten sonra Rûdekî'nin bu yolla hiç kimsenin söyleyemeyeceği ve görülmedik(ne-dîde) şiirler söylediğini ifade eder: "...Rûdegî ez ân-ı Sâmân did be-bedihe goften ve zûd-şî'rî kes ne-dîde est." (Arûzî 1927:32)

Ne-dîde gibi, "bî-nazîr" de şiir için kullanılır.

1.Dördüncü hikâyede Ferrûhî'nin kasidelerinin çok iyi ve eşsiz olduğu ifade edilir: "Der gâyet nîkûî ve medh hod bî-nazîr est. ..."

2. Ferrûhî'nin bir kasidesi için: "Çün Hâce 'Amîd-i Es'ad ân kasîde beşenîd hayrân fûrû mând ki hergiz misl-i ân be-gûş-ı û fûrû ne-şode bûd." (Hâce Amîd bu kasideyi dinleyince hayran kalır, bu şiirin benzeri daha önce işitilmemiştir.)

Yine Arûzî'nin bir şiiri için de "bunun gibi şiiri daha önce ne gördüm ne de işittim." denir: "...Men ân dü râ dîdeem ve be-hakki'l-mu'arefe şînâsem. Ammâ ân râ ne-dîdeem ve şî'r-i o ne-şenîdeem..."

Benzer bir kullanım da daha önce duyulmamış anlamına gelen "hîç mesmû" ibaresiyle sağlanır. Yedinci hikâyede Sa'd-i Mesud'un kasideleri için: "Bu kasideler onun parlak kabiliyetinin ürünüdür ve benzeri hiç duyulmamıştır" denir: "...çendân kasâ'id-i gurer ve nefâis-i durer ki ez-tab'-ı vekkâd-ı û zâde elbette hîç mesmû' ne-yÂfte..." (s.51)

Meşhûr, Ma'rûf, Mergûb, Makbûl, Matbû', Şöhret, vb.: "Tanınmış" anlamına gelen "ma'rûf" tabirine bir kez yer verilir. Sekizinci hikâyede Arûzî bir hadise üzerine şu değerlendirmeyi yapar: "Zîrâ ki çenân ki memdûh be-şî'r-i nîk-i şâ'ir ma'rûf şod şâ'ir be-sıla-i girân-i pâdişâh ma'rûf şod ki ân dü ma'nî mütelâzımân end." (Şairler güzel şiirlerle meşhur olurken padişahlar cömertlikleriyle ve vermeleriyle tanınırlar, meşhur olurlar.) (Arûzî 1927:53)

Vekkâd: Parlak anlamına gelen “vekkâd” yedinci hikâyede Sa’d-i Mesud’un kasideleri için kullanılır: “...çendân kasâ’id-i gurer ve nefâis-i dürer ki ez-tab’-ı vekkâd-ı û zâde...” (Bu eser onun parlak kabiliyetinin ürünüdür.) (s.51)

Tarâvet: “Zariflik ve şirinlik” anlamına gelen “tarâvet” terimi Muizzî’nin bir şiiri için kullanılır: “Emîrû’ş-şu’arâ Mu’izzî bûd ki şi’r-i û der-talâvet ü tarâvet be-gâyet est ve...” (Fars şiirinin tatlı sözlü ve latif tabiatlı şairlerinden birisi de emîrû’ş-şu’ara Muizzî’dir. Onun şiirindeki zariflik ve yenilik son derecededir...) (Arûzî 1927:37)

C. Faaliyet ve Fonksiyonlarına Göre Yaratılış Hali ve Özellikleri

1. *Bikr, Bikr-i Ma’nâ, Bekâret*: Arûzî, onuncu hikâyede bedaheten söylediği beş beyit için şunları söyler: “Ki ber-irtihâl cünîn penç beyt tevâned goft hâssa bedîn metânet ve cezâlet ve ‘azûbet makrûn be-elfâz-ı ‘azb ve meşhûn be-ma’ânî-i bikr şâd bâş.” (İrtihalen söylenmiş bu beytin sağlam, zarîf, güzellik açısından eşsiz ve el değmemiş manalar içerdiği söylenir.) (Arûzî 1927:59)

2. *Bedîhe*: Arûzî hem şiire dair görüşlerini anlatırken, hem de şairler hakkında yaptığı değerlendirmelerde “bedâhat” üzerinde durur ve bu konuyu özellikle vurgular. “Duruma göre, bir anda söylenen şiir” anlamına gelen “bedâhet” altı yerde kullanılır.

1. Bedâheten söyleme hazineden gümüş çıkarmaya benzetilir: “...bedîhe goften rûkn-i a’lâ est der-şâ’irî ve ber-şâ’ir farîze est ki tab’-ı hîş râ beriyâzet bedân derece resâned ki der-bedîhe ma’ânî engîzed ki sîm ez hazîne be-bedîhe bîrûn âyed... (Arûzî 1927:40)

2. Rûdekî anlatılırken onun bedâheten şiir söylediği ve padişahın bu tür şiirlerden hoşlandığı ifade edilir: “...be-bedîhe tab’-ı pâdişâh hurrem şevd ve ...Rûdeğî ez âl-ı Sâmân dîd be-bedîhe goften ve zûd-şi’rî kes nedîde est.” (Arûzî 1927:32)

3. Sultan Mahmud, Unsûrî’den bir şiir ister, o da bedâheten bir şiir söyler. Bu şiir padişahın hoşuna gider. Onun ağzını altınla doldurur: “...‘Unsurî hîdmet kerd ve ber bedîhe goft. ..Sultân Mahmûd râ bâ in dü beytî be-gâyet hoş üftâd be-fermûd tâ cevâhir be-yâverend ve se bâr dehân-ı û pür cevâhir kerd ve...”

4. Beşinci hikâyede Arûzî’ye, Sultan Alaiddevle: *Burhânî’nin oğlu bu ay bana yeni bir şey söyle*, der. O da o anda iki beyit söyler. Sultan bu be-

yitleri çok beğenir ve ona ihsanda bulunur: “Alaiddevle merâ goft: Püseri Burhânî der-în mâh nev çizî be-gûy. Men ber-fevr ân dü beytî be-goftem. ..Çün ân dü beytî edâ kerdem Emîr Alî bisyârî tahsîn kerd...” (Arûzî 1927:48)

5. Reşîdî, padişahın huzurunda bedaheten bir kıta söyler. Padişah bunu çok beğenir ve ağzını üç kez mücevherle doldurur: “... Reşîdî hıdmet kerd ve be-cây-ı hîş âmed ve nişest ve ber bedîhe ân kıt’a be-goft...”

6. Arûzî kendisinin şairlik gücünü merak eden birisinin huzurunda bedâheten bir şiir yazar. Böylece onun şairlik gücü ortaya çıkar: “...Ki bedîhe-i men rüyet geşte bûd...” (Arûzî 1927:59)

3. *Dakîk, Dikkat ve Müdekkik*: “İnce”, “hassas” manalarına gelen dakîk terimi iki kez kullanılır. 1.Fasl bölümünde şairde olması gereken hususlar sayılır. Bunlardan birisi de dakîk nazardır: “Ammâ şâ’ir bâyed ki selîmü’l-fitrat azîmü’l- fikret sahîhü’t-tab‘ ceyyidü’l-rüyet dakîkü’n-nazar bâşed.” 2.Fasl bölümünde iyi bir şair olabilmek için her şeyden önce eski şairlerin elinden çıkmış örnekleri okuyup ezberlemek, onların yardımıyla nazım sanatının istediği bilgi ve incelikleri kazanmak ve önceki şairlerin eserlerini her hususta örnek almak gerektiği vurgulanır: “Îşân ez mezâyık u dekâyık-ı suhan ber çe vech bûde est.”

4. *San’at*: Arûzî üç yerde sanat terimini kullanır.

1. İlkinde şairliği bir sanat olarak değerlendirir: Şâ’irî sanâ’atî est ki şâ’ir bedân sanâ’at ittisâk-ı mukaddimât-ı mevhome küned...” (...Şâirlik sanatı hayallerin belli bir intizam içinde düzenlenmesini sağlar...)

2. Rûdekî’nin kasidesi ile ilgili bir rivayete yer verilir ve bu kasidede yedi çeşit sanat olduğu söylenir. Uygunluk, zıtlık, rediflilik, beyanda eşitlik, zariflik, fesahat, kulak tırmalayıcı kelimelerin olmayışı: “Ve enderîn beyt ez mehâsin heft san’at est evvel mutâbık, devvom mütezâd, sevvom müreddef, çehârom beyân-ı müsâvât, pençom ‘azûbet, şeşom fesâhat, heftom cezâlet ve...” (Arûzî 1927:36)

3. Beşinci hikâyede Muizzî, Arûzî’ye şiirle ilgili öğütler verir ve iyi bir şiirin unutulmayacağını, onun şairlik sanatına sahip olduğunu söyler: “...ve hergiz hîç şî’rî nîk zâyî‘ ne-mânde est ve tû der-în sanâ’at hazzî dârî ve...”

5. *Ma'nâ*: Arûzî beş yerde şiirde manadan bahseder. 1.Üçüncü hikâyede: "...goft: Ey 'Unsurî in sâ'at ez tû mî endîşîdem mî bînî ki çe üftâde est mâ râ derîn ma'nî çîzî be-gûy ki lâ'ik-i hâl bâşed..." ("Birgün Sultan, Unsurî'ye: Ey Unsurî şu an içinde bulunduğum durumu anlatan bir şiir söyle, der. Unsurî de o an aklına gelen şiiri okur.)

2. Sekizinci hikâyede birgün Reşîdî, padişahın huzurundayken, kendisine: "Am'ak senin şiirlerinin tatsız olduğunu söyler, uygun manalı bir şiir söyle, denir. Bunun üzerine Reşîdî o anda zihnine gelen bir kıtaya cevap verir: "...Goft nîk est ammâ bî-nemek est bâyed ki derîn ma'nî beytî dü begûî Reşîdî hîdmet kerd ve be-cây-ı hîş âmed ve nişest ve ber bedîhe in kıt'a be-goft..."

D. Edebî Kültür ve Gelenek Açısından Şâir

1. *Fesâhat*: Çehâr Makale'de iki şâir fesahat açısından değerlendirilmiştir.

1.Fesahat kasidenin vazgeçilmez unsurlarından birisidir: "Ve enderîn beyt ez mehâsin heft san'at est evvel mutâbîk, devvom mütezâd, sevvom müreddef, çehârom beyân-ı müsâvât, pençom 'azûbet, şeşom fesâhat, heftom cezâlet..." (Rûdekî'nin kasidesinde yedi ayrı sanatın olduğunu iddia ettiler. Bunlar: uygunluk, zıtlık, rediflilik, beyanda eşitlik, zariflik, fesahat, kulak tırmalayıcı kelimelerin olmayışı.) (Arûzî 1927:38)

2. Dokuzuncu hikâyede Arûzî, Firdevsî'nin şiirindeki fesahate hiçbir şiirde rastlamadığını söyler: "Men der-'Acem suhanî bedîn fesâhat nemî bînem ve der bisyârî ez suhan-i 'Arab hem çün Firdevsî..." (Arûzî 1927:54)

2. *Üstâdlık*: Arûzî iki yerde üstâdlık meselesine dikkat çekmiştir.

1. İkinci hikâyede Muizzî'nin *emîrû's-su'ara*, yani şairlerin üstâdı olduğunu söyler. O, yazarın da üstâdıdır: "...latîf-tab'ân-ı 'Acem yekî emîrû's-su'arâ Mu'izzî bûd..."

2. Sekizinci hikâyede aynı sarayda bulunan Reşîdî ile Am'ak arasındaki üstâdlık yarışı hakkında bilgi verilir. Bunlardan Reşîdî'nin "şairlerin efendisi" (*seyyidü'ssu'arâ*) lakabını aldığı söylenir: "...Ve ez-üstâd Reşîdî sey-yidü's-su'arâî yâft ve pâdişâh râ der-o i'tikâdî pedîd âmed ve salathâ-yı girân bahşîd."

3. *Nazîre ya da Cevap Verme*: Klasik şiirde cevap verebilmek, yani nazire yazmak çok önemsenmiştir. Tezkireciler büyük şairlere iyi nazire yazabilmeyi, şairliğin önemli bir göstergesi olarak algılamışlardır. Arûzî sadece

ikinci hikâyede bu konuyla ilgili bir rivayete yer verir: Rûdekî'nin bir kasidesine hiç kimse cevap verememiştir ve kimsenin bu kasideye cevap vermeye gücü yetmemiştir. Zeynü'l-mülk, Muîzzî'den Rûdekî'nin kasidesine bir cevap yazmasını ister. Bunun üzerine Muîzzî buna gücünün yetmeyeceğini söyler, fakat ısrarlar üzerine bir kaside yazar. Bu iki kasideyi karşılaştıranlar Rûdekî'nin kasidesinin daha güzel olduğunu iddia ederler:

“Henûz în kasîde râ kes cevâb ne-goftê est ki mecâl-i ân ne-dîdeend ki ezîn mezâyık âzâd tevânend bîrûn âmed ve... Zeynü'l-mülk Ebû Sa'd-i Hindû bin Muhammed bin Hindû'l-İsfehânî ez vey der-hâst kerd ki ân kasîde râ cevâb gûy. Goft: Natevânem ilhâh kerd. Çend beyt be-goft ki yek beyt ez ân beythâ în est... Heme hîredmendân dânenend ki miyân-ı în suhan ve ân suhan çe tefâvüt est ve ki tevâned goften ...”

4. Şairlerin ya da Şiirlerin Karşılaştırılması: Klasik tezkirecilerin şair ve şiirleri değerlendirirken başvurdukları metotlardan birisi de karşılaştırmadır. Arûzî üç kez bu metoda baş vurur:

1. Dördüncü hikâyede Ferrûhî ile Dakîkî karşılatılır: Hâce Amîd, Ferrûhî'nin bu kasidesini dinleyince hayran kalır ve daha önce böyle bir kaside dinlemediğini söyler. Hâce, Ferrûhî'yi padişahın huzuruna getirir ve: “Ey padişahım size bir şair getirdim ki Dakîkî öldükten sonra onun gibi bir şair henüz gelmemiştir.” der: “Çün Hâce ‘Amîd-i Es‘ad în kasîde beşenîd hayrân fûrû mând ki hergiz misl-i ân be-gûş-ı û fûrû ne-şode bûd. Goft “Ey Hüdâvend turâ şâ‘irî âverde em ki tâ Dakîkî rûy der-nikâb-ı hâk keşîde est kes misl-i û ne-dîde est ve hikâyet kerd ânça refte bûd...” (Arûzî 1927:45)

2. Sekizinci hikâyede ise iki şairin birbirlerini kıskandıklarını gösteren bir de rivayete yer verilir. Bunlar Reşîdî ile Am‘ak‘tır. Şairin Reşîdî'yi daha üstün tuttuğu görülür.

3. Dokuzuncu hikâyede Arûzî kendisi de dahil olmak üzere üç ayrı Nizâmî olduğunu söyler. Bunlar Nizâmî-i Münîrî, Nizâmî-i Esîrî ve Nizâmî-i Arûzî'dir. Emir Amîd, Arûzî'nin beyitlerini dinledikten sonra: “Sen Nizâmîlerin padişahısın, bu ülkelerde kısa bir sürede beş beyit söyleyebilecek şair görmedim.” der: “...Goftem: Belî ey Hüdâvend dü Nizâmî-i digerend. Yekî Semerkandî est ve o râ Nizâmî-i Münîrî gûyend. Ve yekî Nişâbûrî ve o râ Nizâmî-i Esîrî gûyend. Ve men bende râ Nizâmî-i Arûzî hânend. “...Çünîn beythâ ‘arz kerdem. Emîr ‘Amîd goft: -Ey pâdişâh-ı Nizâmîyân râ be-gûzâr men ez cümle-i şu‘arâ-i Maveraunnehr ve Horâsân ve ‘İrâk hiç kes râ tab‘-ı ân ne-şinâsem. Ki ber-irtihâl çenîn penç beyt tevâned goft hâssa...” (Arûzî 1927:59.).

Kaynakça

- AHMED b. Ömer b. Alî, *Nizâmî-i 'Arûzî-i Semerkandî (h.1345/1927)*, Kitâb-ı Çehâr Makâle, Makâle-i Devvom, Berlin, 30-62.
- ÇETİNDAG, Yusuf (2002), Ali Şîr Nevâî'nin Batı Türkçesi Divan Edebiyatına Tesiri (XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar), Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÇETİNDAG, Yusuf (2002), "Şiir Eleştirisi Açısından Devletşah Tezkiresi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 14, 187-202.
- H.MASSE (1976), "Nizâmî Arûzî", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, VIII, 328.
- ŞAFAK, Yakup (1993), "Çehâr Makâle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul, 248.
- TOKMAK, A.Naci (2000), "İran", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXII, İstanbul, 417.

Biographical Data and Poetry Criticism Through “Çehar Makale”

Assist. Prof.Dr Yusuf ÇETİNDAG*

Abstract: The work famous with the name of Mecm'u'n-Nevadir is actually named as Çehar Makale that belongs to *Nizâmî-i 'Arûzî* (ö.H.552/M.1157). Çehar Makale features to be the first *tezkire* penned in Persian Literature. Parallel to the significations of *tezkire*-writers in Herat in XV. century, *Çehar Makale* executes to be the prototype of this particular literary genre. In the following article, this precious work has been analyzed in terms of both biographical data and poetry criticism criteria. Notwithstanding *Arûzî*'s preference of Turkish palace life throughout the work, he immensely contributed to the development of the particular *tezkire*-writing tradition, especially by means of his coinage of new phrases for the terminology of criticism.

Key words: Çehar Makale, XII. Palace Life, Biographical Data, Poetry Criticism.

---

* Fatih University/ İSTANBUL
ycetindag@fatih.edu.tr

Чехар Макале с Точки Зрения Биографического Сведения и Стихотворной критики

Йусуф Четиндаг, к.н., доцент*

Резюме: Произведение, настоящее название которого Меджма'ун-Невадир и известное под названием Чехар Макале, принадлежит Низами-и Арузи (дата смерти: по хиджре 552/ по новой эре 1157). Вторая часть Чехар Макале-это первое тезкире Персидской литературы, изложенное в письменном виде. Чехар Макале, как упоминается Хератскими Тезкиреджи XV.века, стал образцом для последующих тезкире в письменном виде во многих отношениях. В этой статье проанализирован данное тезкире как с точки зрения биографических сведений так и стихотворной критики. Произведение, содержащимися в нем сведениями о жизни Тюркского дворца XII в., терминологией критики и традицией тезкиреджилик имеет очень важное значение.

Ключевые слова: Чехар Макале, жизнь Тюркского дворца XII. века, Биографическое сведение, стихотворная критика

---

* Фатихский университет- СТАНБУЛ
ycetindag@fatih.edu.tr